

דפוסי-התמודדות של נשים ישראליות עם קונפליקטים בשיח עם בני-זוגן, כפי שהם משתקפים ברומנים של א"ב יהושע

לעדי,
שתומך בי לאורך כל הדרך.

תקציר

במאמר זה אציג שלושה סוגים של התמודדות נשים ישראליות עם קונפליקטים בשיח עם בני זוגן, כפי שמייצגות שלוש נשים המופיעות ברומנים של א"ב יהושע: חגית – ברומן **הכלה המשחררת** (2001), גרושת הממונה – ברומן **שליחותו של הממונה על משאבי אנוש** (2004) ודניאלה – ברומן **אש ידידותית** (2007).

רחים ובונומה הציעו מודל של חמישה דפוסי התמודדות עם קונפליקטים: אינטגרציה, הימנעות, ויתור, פשרה ומאבק. לדעתי, שלושה מהם באים לידי ביטוי ברומנים אלו: ויתור, פשרה ומאבק. הדמויות נעות על הציר שביניהם; זאת לפי אופיין ולפי המצבים ונישאי השיח השונים ומתוך שימוש בגורמות התנהגות חוזרות.

את הסיטואציות ניתחתי באמצעות כלי הניתוח שהציע באחטין: מטפורות האינטונציה ומטפורת המחווה.

מצאתי, שלכל אחת מהגיבורות יש סגנון התמודדות שונה מתוך קשת הסגנונות המאפיינת את הנשים בראשית המאה ה-21: דניאלה נעה בהתמודדותה עם בעלה בין ויתור לפשרה; חגית נוקטת דפוס שבין פשרה למאבק ומנסה לשמור על נישואיה, ואילו הגרושה, המתעבת את הממונה – קרובה יותר לדפוס המאבק: היא התנתקה ממנו גרשית ופזיזת, אך מדי פעם בפעם מתפשרת אתו לטובת בתם המשותפת.

מילות מפתח: שיח נשים; מגדר; זוגיות; התמודדות נשים עם קונפליקטים; שיח בין בני-זוג; מטפורת אינטונציה; מטפורת מחווה; א"ב יהושע; באחטין; רחים ובונומה; הכלה המשחררת; שליחותו של הממונה על משאבי אנוש; אש ידידותית.

מבוא

במאמר זה אבחן דפוסי התמודדות של נשים ישראליות עם קונפליקטים בשיח עם בני-זוגן, כפי שהם משתקפים בשלושה מן הרומנים של א"ב יהושע (הרומנים פורסמו אחרי שנת 2000). מדובר בדמויות נשים מן הרומנים: **אש ידידותית**, **הכלה המשחררת** ו**שליחותו של הממונה על משאבי אנוש**. הדמויות מייצגות נשים במשפחה הישראלית העירונית הבורגנית ואת מערך היחסים הזוגי המכונן אותה.

* המאמר נכתב כחלק מחובות הפוסט-דוקטורט באוניברסיטת בן גוריון בהדרכת ד"ר בתיה שמעוני.

במחקר זה איעזר בשיטת המיון של דפוסי התמודדות עם קונפליקטים שהציעו רחים ובנומה (Rahim, 1983; Rahim & Bonoma, 1979). כדי לנתח את השיח השתמשתי בכלים שהציע מיכאיל מיכאלוביץ' באחטין (1975-1895): מטפורות אינטונציה (ראו וייס, 2009). באחטין טען, כי מאחר שהשיח בחיי היום-יום אינו עומד בפני עצמו אלא מושפע מן החיים – מן הראוי לנתחו בכלים מתחום המחקר הסוציולוגי (Bakhtin, 1998).

1. התאוריה של רחים ובנומה בנושא ההתמודדות עם קונפליקטים

בנישואין, כבכל מערכת יחסים אינטימית – קיימים נושאים שאינם מוסכמים על בני-הזוג ומעוררים קונפליקטים ביניהם. אחד הגורמים האפשריים לקונפליקטים הוא השוני בסגנונות התקשורת, בערכים התרבותיים, בנורמות ההתנהגות ובניסיון החיים שלהם (Cahn, 1992).

רחים ובנומה (Rahim & Bonoma, 1979) הציעו שאלון שנועד לבחון דפוסי התמודדות עם קונפליקטים בעבודה. ריצ'רדסון, פילקינגטון ואטלי (Richardson, Pilkington, & Utley, 1988) מצאו, שהשאלון מתאים גם לקונפליקטים ביחסים בין-אישיים, ובמחקרים שונים שימש השאלון לקונפליקטים בין בני-זוג (קוליק וחבושה-מורגנשטרן, 2009; קירשטיין, 2001).

בבסיס התפיסה של רחים ובנומה יש חמישה דפוסי התמודדות עם קונפליקטים: (1) דפוס **האינטגרציה** מתבטא בשיתוף פעולה, בפתירות, בחילופי מידע ובחקירה משותפת – כל זאת כדי להגיע לפתרון מקובל על שני הצדדים; (2) דפוס **ההימנעות** מתבטא בהדחקה ובנסיגה; (3) דפוס **הווייתור** מאופיין בהקרבה עצמית ובמוטיבציה לסיפוק הזולת; (4) דפוס **המאבק** מתבטא בהתנהגות כוחנית ובתפיסה לוחמנית של מנצחים-מפסידים; (5) דפוס **הפשרה** מאופיין באיזון הדאגה בין עצמי לאחר.¹

במאמר זה אדגים באמצעות ניתוח סיטואציות וניתוח השיח הנשי דפוסים מגוונים של התמודדות עם קונפליקטים בין בני-זוג ברומנים של אייב יהושע. בכל רומן ניתחתי שלושה אירועים שבהם התרחשו קונפליקטים כאלה, ואת דרכי התמודדותה של הגיבורה בתוך המערכת הזוגית.

2. הגישה התאורטית של באחטין

לדברי באחטין, כיוון שהשיח המילולי במציאות נובע ממצב מעשי חוץ מילולי, ויש לו קשר ישיר לחיים עצמם, אי אפשר לנתק את השיח מן החיים – מן ההקשר החוץ מילולי. הקשר זה הוא ההופך את המילה לדיבור בעל משמעות בעבור המאזין. הניתוח הסוציולוגי מתחיל בבדיקה בלשונית, אבל נמשך בבדיקתם של יסודות מילוליים אחרים: הטעמה, צליל ואינטונציה, המבהירים או רומזים לקורא על מה שמעבר לגבולות המילולי. לניתוח ההתבטאויות בחיי היום-יום באחטין מציע את מטפורת האינטונציה, שהיא פעילה ואובייקטיבית, ובאמצעותה מבטא הדובר את מצבו הנפשי ואת קשריו עם הסביבה החברתית.

1. ליאת קוליק וחגית חבושה-מורגנשטרן בדקו את דפוסי ההתמודדות של נשים בשלוש השנים הראשונות לנישואיהן ומצאו, שהן משתמשות בעיקר בדפוסים "רכים", שאין בהם סכנה למערכת הזוגית (קוליק וחבושה-מורגנשטרן, 2009).

2.1 האינטונציה

באחטין טוען, שכאשר אנו מנתחים שיח, עלינו לשים לב לא רק לחלק הממומש במילים, אלא גם למה שנלכד בהן מבחינת האינטונציה. לדעתו, שיפוט ערכי בא לידי ביטוי הטהור ביותר באינטונציה. זו יוצרת קשר הדוק בין השיח המילולי להקשר החוץ מילולי. אינטונציה אמיתית וחייה מעלה את השיח המילולי אל מעבר לגבול המילולי (Bakhtin, 1998, p. 477).

2.1.1 הדיבור הדו-קולי

כשהדובר חוזר מילה במילה על טענות שהוצגו לפניו, והמילים נשמעות זרות משום שהוא מוסיף לדבריו אמצעי ביטוי, כגון ספק, כעס, אירוניה, גיחוך או לעג – זהו דיבור דו-קולי. בעזרת אמצעי זה יוצר הדובר עמדה חדשה התואמת את דעתו.

הסופר משתמש בסוג דיבור זה אם באמצעות שאלה, אם באמצעות אמירות משוחזרות (יום-יומיות או אידאולוגיות) ואם באמצעות סוגות המוכנסות לתוכו, כגון יומנים, וידויים וכדומה.

2.1.2 הווידי הספרותי כמיקרו-דיאלוג

על פי באחטין (1989)² הווידי הוא בעל אופי דיאלוגי. קיימים קווי דמיון בין המודל הספרותי ובין המיקרו הדתי, עם זאת, המודל הספרותי מעצב ומשכלל כמה מהיבטי המודל הדתי, עד שהוא מתרחק ממנו מרחק רב ומוסיף יסודות שאינם מהותיים כל עיקר לווידי הדתי.

את הווידי האישי מכנה באחטין Icherzählung (באחטין, 1978, עמ' 230). כבר מהמשפט הראשון בווידי זה, מתפתל הגיבור ומתפלמס עם עצמו פולמוס פנימי דרוך בלחץ הדיבור הדו-קולי. נעימת דיבורו של המתוודה משתנה (רחמים, כעס), ובאמצעותה הוא מציג את אישיותו השלילית.

הווידי האופייני כיום הוא הווידי הספונטני-וולונטרי (נוה 1988, עמ' 8), ומקורו בצורך פנימי, במועקה, בפחד או בתחושת אשמה. בשל דחיפות הווידי – כל מועד נראה מתאים לכך. לעתים אין הדובר ער למשמעות המלאה של דבריו. המתוודה בוחן את מעשיו לפי ערכי המוסר שלו ושל החברה. מלבד המידע על החטא יכול להופיע בווידי עוד מידע על המתוודה.

המאזין לווידי אינו כבול לאתיקה או לשמירת הפרטיות. המתוודה מבקש את הבנתו של המאזין לווידי, אך עלול להישאר בבדידותו, אם הנמען יתנכר אליו בשל הווידי.

2.1.3 אינטונציה של שאלה

על פי מחקרים סוציולוגיים, האינטונציה של שאלה רווחת בשיח הנשי. רובין לאקוף (Lakoff, 1975, pp. 45-80) מצאה, שנשים נוטות לשלב אינטונציה של שאלה גם במשפטים שאינם שאלות מפורשות. היא הראתה, שנשים משתמשות יותר מגברים ב"שאלות נספחות": שאלה נספחת היא מעין נוסח ביניים בין הצהרה לשאלה; והיא מבטאת הנחה ומבקשת אישור. שתי מטרות אפשריות לשאלה כזאת: אפשרות אחת היא שלדוברת יש דעה על המצב, והיא מנסה

2. באחטין הדגים זאת על ספרו של דוסטויבסקי **כתבים מן המרתף**.

למשוך את המאזין להצטרף לדעתה; האפשרות האחרת: יש לה דעה, אבל היא חוששת להצהיר עליה.

הצגת ההצהרה בנוסח של שאלה מאפשרת להסכים עם כל תשובה של המאזין וכך להימנע מוויכוח.

גם גינט הולמס (Holmes, 1984, pp. 47-62) חקרה את נושא השאלות הנספחות. היא חילקה אותן לשני סוגים: 1. שאלות מכוונות **דובר** – בשאלות אלה מובע חוסר ביטחון של הדובר באמירתו שלו: הוא מבקש מבן שיחו לאשר את אמירתו; 2. שאלות מכוונות **נמען** – שתפקידן הראשוני הוא רגשי – לבטא את יחסו של הדובר אל הנמען ולעודדו.

הולמס אינה מסכימה עם טענתה של לאקוף שהשאלות הנספחות מביעות הסנות. לדבריה, נשים שואלות שאלות נספחות יותר מגברים, משום שהן מבקשות לקשור שיחה או לקדמה, או משום שהמידע חסר להן, והן אינן חוששות להודות בכך. מכאן, שבשיח נשי אפשר לצפות להרבה **שאלות מכוונות נמען**.

2.1.4 דרכי שתיקות והשתקות

דניס קורזון (2007) סיווגה את השתיקה ל**ארבעה** סוגים:

א. **שתיקה בשיחה** – כאשר הנמען אינו משתתף בשיחה. שתיקה זו יכולה להתפרש כפעולת דיבור, כגון טיעון, בקשה או הודאה.

ב. **שתיקה תמטית** – כאשר אדם מדבר על מגוון נושאים, אך שותק במכוון רק כאשר השיחה נסבה על נושא מסוים.

ג. **שתיקה טקסטואלית** – שתיקה, שיוזם הדובר או הכותב באינטראקציה חברתית. השותק קורא או מדקלם טקסט ספציפי בשקט במסגרת ההקשר המוגדרת של השיח.

ד. **שתיקה מצבית** – שתיקה של קבוצת בני אדם, שאינם קוראים ואינם מדקלמים טקסט. שתיקה זו אופיינית בטקסי זיכרון שבהם המשתתפים שותקים במשך דקת דומייה.

לדעתי, לסוגי השתיקות יש להוסיף עוד שניים:

ה. **שתיקה והשתקה** – באה לידי ביטוי באמירה או בניתוק שיחה, לדוגמה ניתוק שיחת טלפון במחאה על דברים שאמר בן-השיח, מה שמביא לידי השתקתו.

ו. **שתיקה באמצעות קטיעת דיבור** – שלוש נקודות במהלך שיח המביעות שתיקה בדיבור. שתיקה זו יכולה לבטא התחמקות ממסירת מידע, קושי לבקש עזרה או חשש של המוען מחולשתו.³

3. באהטין (1989) כתב על השימוש באמצעי זה ברומנים של דוסטויבסקי והורה על מטרותיו האפשריות על פי הנסיבות: התלבטות, חרטה על אמירה או טענה לא מוצדקת.

3. סוגי התקשרות של נשים ברומנים של א"ב יהושע

בחלק זה אבחן שלוש דמויות של נשים מן הרומנים **אש ידידותית**, **הכלה המשחררת** ו**שליחות של הממונה על משאבי אנוש** באמצעות הכלים שהצגתי בחלק התאורטי.

טווח הגילים של שלוש הנשים הוא 35-60, שלושתן אימהות, והנושאים המעסיקים אותן קשורים למשפחה. גרושת הממונה היא הצעירה ביותר, ובתה – תלמידת תיכון; השופטת חגית – בניה משרתים בצבא או לאחר השחרור מן השירות, והמבוגרת שבהן היא דניאלה, אם וסבתא לשני נכדים. שלושתן מתגוררות בערים (חיפה, תל-אביב וירושלים), הן נשים עצמאיות ושותפות בפרנסת המשפחה.

רומנים אלו מציגים נורמות מגוונות של שיח ושל התנהגות, המאפיינות את הזוגיות במשפחה הישראלית, וברבים מן הדיאלוגים ניתן לנשים מקום מרכזי. לכל גיבורה יש סגנון התמודדות אופייני, וביחד הן מייצגות טווח רחב של דרכי התמודדות עם קונפליקטים תוך-זוגיים של האישה הישראלית ברומנים של א"ב יהושע.

3.1 בין ויתור לפשרה: סגנון ההתקשרות של דניאלה מן הרומן "אש ידידותית"

דניאלה (כמעט בת שישים) היא אשתו של אמוץ, אם לשניים וסבתא לשניים, מורה לאנגלית בבית ספר תיכון. אמוץ מנהל עסק משפחתי להתקנת מעליות. דניאלה חיה חיי שגרה בורגניים בתל אביב. אחותה הבכורה, שולי, נפטרה שנה לפני התרחשות האירועים ברומן, ודניאלה החליטה לטוס לבדה לאפריקה כדי להתמודד עם האבדן ולהעלות זיכרונות עם גיסה, ירמי.

בשיחת הפְּרָדָה בשדה התעופה לפני הטיסה אמוץ דואג לאשתו הנוסעת בגפה, ותוך כדי כך הוא מבטא שתלטנות. הוא מבקש ממנה להישאר בשדה התעופה בחניית הביניים פן תסתבך. דניאלה מבטאת עמדה מנוגדת לעמדת בעלה ועושה זאת בדרכים מגוונות בשיח עמו: היא חוזרת על דבריו בנימה ביקורתית ובאינטונציה של שאלה: "אבל למה להסתבך?" וכשבעלה מציע לה להתמקם בקפיטריה, היא מתרעמת בדו-קוליות באמצעות שאלה וסותרת את דבריו: "קפיטריה נחמדה? על מה אתה מדבר? מקום מדכא" (עמ' 9). אך בסופו של דבר, היא נכנעת לרצונו ואינה יוצאת מהשדה. התנהגותה זו מייצגת את הצד הוותרני באישיותה.

אמוץ טוען שהוא פועל מתוך אהבה, ודניאלה חוזרת על דבריו באירוניה: "מה כאן אהבה ומה שליטה עוד יהיה צריך פעם להחליט..." (עמ' 10). היא חוזרת על המילה "אהבה" בדו-קוליות ומערערת על דבריו, ועם זאת, משאירה את המשפט פתוח לפרשנות, אינה נוקטת עמדה חד-משמעית ואינה מתעמתת עם בעלה. בכך משתקף אופייה הפשרני.

אמצעי נוסף האופייני לשיח של דניאלה הוא דרכים מגוונות של **שתיקה** וגם **השתקה**. היא קוטעת את דבריה ואינה קובעת עובדות ברורות, אלא משאירה משפטים פתוחים. בעת הפרדה בשדה התעופה היא מציגה תיאור של שדה התעופה בטונזניה המנוגד לתיאורו של בעלה, אבל היא עושה זאת בהיסוס: "ואני זוכרת דרכים ריקות... תנועה דלילה..." (עמ' 10).

דניאלה קוטעת את דבריה וגם משתיקה את אמוץ, כשהיא מנסה להתחמק משיחה מביכה בשדה התעופה בנושא מגע מיני: "ש... ש..." היא מבקשת מבעלה בעדינות 'יתיהר... שומעים אותך...' (עמ' 10). כדי להימנע מהמשך השיחה המביכה היא מציעה פשרה ומבטיחה לבעלה: "טוב... היא מהססת, 'נראה... נשתדל... ובשבוע הבא נפצה את עצמנו על מה שהחמצנו... כי

מה אתה חושב, שאני לא מתוסכלת כמוך? שלי אין תשוקה, ואפילו אמיתית?...? (עמ' 10-11).
 בשיחת הטלפון מאפריקה מתלונן אמוץ על ילדיהם, אולם דניאלה מגוננת עליהם. הוא חוקר את
 דניאלה על תנאי ההשות במחנה של ירמי, אך היא מתחמקת בדרכים שונות כדי שלא ידאג.
 דניאלה משתמשת בתדירות גבוהה בדו-קוליות כדי להציג עמדה מנוגדת לעמדתו. אמוץ מתלונן
 על שנופר "באה אתמול הביתה עם ידיד" (עמ' 129), ודניאלה עונה "לא חשוב. חשוב שהיא
 באה". כשהוא מדווח בלקוניות שבנם מורן נעצר, דניאלה חוזרת על דבריו בשאלה המביעה
 דאגה: "מעצר אמת?!"

גם על כלתו מתלונן אמוץ שהוא "משתגע ממנה". דניאלה נזפת בו שלא יתערב ומשתמשת
 באוצר המילים שלו: "תשתגע בשקט ולעצמך" (עמ' 130).

אמוץ נוכח לדעת שאשתו אינה תומכת בו, ולכן הוא מתגרה בה וקושר את התנהגותו של הבן
 להתנהגותה: "והוא היה בטוח, כמוך, שכל העולם ייפול לרגליו". דניאלה מופתעת מגישתו
 ומתריסה בדו-קוליות בנעימת שאלה: "כל העולם נופל לרגליי?"

דניאלה משתמשת בשתיקה באמצעות קטיעת דיבורה. היא מספרת לבעלה על ההשות
 באפריקה, אך כשהיא מבינה שהיא מדאיגה אותו, היא קוטעת את דבריה (עמ' 128) ומשתמשת
 בשתיקה תמטית כדי לדחות את בקשתו שתפרט: "לא, לא עכשיו" (עמ' 128-129). גם כשהוא
 מנסה לקבל מידע על ירמי (עמ' 129), היא מבטיחה לספר הכול בהמשך. לקראת סיום השיחה
 מבקש אמוץ לדבר עם ירמי כדי לבקש שישגיח עליה (עמ' 130), אבל דניאלה משתיקה אותו
 באמצעות ניתוק שיחת הטלפון. למרות ניתוק השיחה מתרשם הקורא, שלא נעשה צעד
 חד-צדדי, ושהשיחה הסתיימה כמקובל.

השאלות החוזרות של דניאלה תומכות בשתיקה התמטית המאפיינת אותה. בשיחתם היא
 חוזרת שלוש פעמים על בקשתה "אבל תגיד מה קורה עם הילדים" (עמ' 129). שאלותיה משלבות
 מילות שאלה, אך אינן מסתיימות בסימני שאלה, אולי משום שהיא שואלת כדי להתחמק
 משיחה, ולא כדי לקבל מידע.

עם שוב דניאלה לארץ מסיע אותה אמוץ משדה התעופה. הוא חש בריחוקה ומגיב בהתאם לכך.
 בתחילת הפגישה הוא פונה אליה: "זהו? הוא ספק שואל ספק מסכס" (עמ' 367), והיא עונה לו
 בדו-קוליות בנעימה של הסכמה וגם של סיכום לקוני: "זהו, היא מאשרת".

דניאלה משתמשת בשתיקה בשיחה, כאשר אמוץ מסביר שלא הצטרף לנסיעתה משום שקיבל
 את דעתה (עמ' 368). הוא מבקש שתספר על הנסיעה, והיא משתמשת בשתיקה תמטית ואומרת:
 "עוד מעט. קודם אתה" (עמ' 369).

דניאלה שומרת על שתיקה תמטית ומתחמקת מלספר על עצמה באמצעות שאלות חוזרות על
 המשפחה: "תגיד מילה על הנכדים" (עמ' 369) ובאמצעות חזרה (שלוש פעמים) על המשפט: "אז
 באמת עשית חיים כשלא הייתי" (עמ' 371). אמוץ מנסה לפתות את אשתו, שנעדרה שבוע, אבל
 היא מתחמקת ממגע מיני מחשש שיראה את הסימנים שעל גופה וחוזרת על ביטוי הזמן שלו
 בדו-קוליות: "עכשיו אני עוד לא לגמרי כאן. תחכה לי" (עמ' 372).

כאשר דניאלה שואלת האם התגעגע, אמוץ משיב: "לא נשאר לי זמן לגעגועים". על כך דניאלה
 מגיבה בכנות: "ולוי דווקא היה זמן להתגעגע". כאן הדו-קוליות מבטאת עלבון.

אמוץ שואל על הביקור באפריקה: "יומה עשית את? הוא מתבדח, 'מוות?!", ואילו היא מתנגדת
 לגישתו ההומוריסטית וטוענת בדו-קוליות: "אני נלחמתי במוות", היא אומרת בטון רציני

(עמ' 371). דניאלה קיוותה שהמפגש עם המוות יעזור לה להתחבר לחיים האמתיים. דניאלה מתחילה להתוודות וידי **ספונטני**. אמוץ מאזין ומנסה להבין את המניע לכעסה: "אבל מה קרה שם? למה טעית שנסעת לבד?" (עמ' 368). לרגע נראה, שהיא עומדת לספר לו על מה שקרה בינה לבין גיסה, ירמי, אבל אז היא חוזרת בה מכוונתה להתוודות. לדעתי, אין דניאלה מתוודה, משום שהיא חוששת שאמוץ יאשים אותה בייזום הנסיעה וכך יתעורר סכסוך משפחתי, וכך משום שהיא מתקשה להתמודד עם רגשות האשמה. ראינו אפוא שסוג ההתקשרות של דניאלה מצוי בתחום שבין ויתור לפשרה. אמנם מהתנהגותה לאורך הרומן ניכר שהיא מתנגדת לגישתו הפטרונית של בעלה: למרות התנגדותו היא טסה לבדה ומסרבת לאפשר לו לשוחח עם ירמי, אבל היא גם מוותרת ונשארת בשדה התעופה כפי שהבטיחה לו. מיקומה על הציר שבין ויתור לפשרה בא לידי ביטוי גם בדיבורה הדו-קולי – כדי למתוח ביקורת עקיפה על בעלה, בשתיקותיה התמטיות בכל הנוגע לעצמה, לעומת מעורבותה והגנתה על ילדיה מפני ביקורתו של בעלה, בחזרתיה ובווידויה הקטוע. אמנם עם שובה של דניאלה מאפריקה ניכר בה כי הגיעה לתובנות חדשות על חייה, וכי מעתה יש בה "נגיעות" של מאבק. אך לדעתי, המסתמכת על סיום הרומן בדואט, דניאלה לא תשבור את הסטטוס-קוו, אלא תתביית בתוך פרק זמן קצר ותחזור לדפוס התנהגותה הקודמים, וגם מערכת היחסים בין השניים תחזור לקדמותה.

3.2 בין פשרה למאבק: סגנון ההתקשרות של חגית מן הרומן "הכלה המשחררת"

חגית היא שופטת ונשואה ליוחנן ריבלין, מרצה וחוקר באוניברסיטת חיפה. לזוג יש שני בנים. ריבלין – הרגיש והמעורב בחיי בניו – מתקשה להשלים עם גירושי בנו הבכור, עופר. חגית ויוחנן רואים מנקודות מבט שונות נושאים כגון זוגיות, סודיות וחדירה לתחום הפרט. בתחילת הרומן מתקיים שיח בין חגית ליוחנן בחתונת הסטודנטית סמאהר בכפרה. ריבלין מעוניין להקדים את שובם הביתה, אך אשתו נהנית ורוצה להישאר עוד זמן מה ולטעום מהקינוחים. בנוכחות זרים ומרצים מהחוג היא פונה אליו בחיתוך דיבור מצווה ותכליתי: "התאושת קצת. היא לא שואלת, אלא קובעת" (עמ' 14) ומצווה עליו לשבת (עמ' 14-15). בשיחת הטלפון שריבלין יוזם מירושלים כשהוא נוסע לאסוף את אחותה של חגית משדה התעופה הוא מדווח על האיחור בנחיתה, על מצבו של טדסקי ועל מותו של המחותן. חגית מודעת לרגישותו של בעלה ולגישתו, שכל האמצעים כשרים כדי לסייע לבנו עופר (המתקשה להתאווש מגירושו), ועם זאת היא דוגלת בקנאות בשמירת הפרטיות של בניהם, ולכן מתנגדת לביקור התנחומים של בעלה בפנסיון בירושלים. בשיחתם חגית כועסת על שבעלה נסע לירושלים ולא המתין לה. היא ברורה ותכליתית ומצווה עליו פעמיים לבקר אצל אחותו: "צא לדרך, רעיה תחכה לך" (עמ' 46). לאורך כל השיחה משתמשת חגית בדו-קוליות כדי לבקש מידע ולהביע אירוניה וחוסר אמון בדברי בעלה (עמ' 45-48). השיחה מידרדרת, כשהיא משתמשת במטפורה גסה, אבל מיד היא מכירה בטעותה, ולכן קוטעת את דבריה תוך כדי דיבור: "הכול אצלך מין שפיכה מוקדמת כזאת..." (עמ' 46). בניסיון אחרון לשכנעו שלא ללכת לניחום האבלים של המחותן היא מציגה

טענה לא משכנעת ולכן קוטעת את דבריה: "גם לא יהיה מובן למה אתה מגיע לבד, בלעדך..." (עמ' 47).

חגית משתמשת ב**שתיקה** בשיחה. כשהיא מבינה שהפסידה בוויכוח, ובעלה הולך לנחם את האבלים בניגוד לרצונה, היא אומדת את הנזק: "עכשיו שתקה ה**שופט**, מנסה לרדת אל עומק כוונותיו של בעלה ולהבין את התמורה בשדה הקרב" (עמ' 48).

השיח בבית המשפט מתקיים כאשר ריבלין מתגייס לסייע לחגית לסדר את לשכתה (עמ' 300-304). במהלכו משתמשת חגית בדו-קוליות כדי לחקור את בעלה. היא נתלית בכל מילה שהוא אומר, וריבלין מנסה להתחמק בתשובותיו ומסתבך. החקירה מדגישה את דפוס המאבק, המבוסס על חוסר אמון בדבריו. היא חוזרת על דבריו כדי לערער עליהם, ומכל מילה שלו היא דולה מידע נוסף להמשך חקירתה.

השיחה הופכת לוויכוח אלים. כאשר ריבלין מצטדק ואומר: "יש לי זכות לדעה אחרת", אשתו מגיבה בדו-קוליות סרקסטית – היא מאשרת את דבריו, אך בנעימת ביקורת: "ודאי שיש לך זכות. אבל יש לך גם חובה להגיד לי שסיפרת. אני שותפה שלך, יש בינינו אמון" (עמ' 302). חגית חוזרת על טענת בעלה בשאלה רטורית ובזלזול: "אתה צריך לפחד? מי רוצה את הפחד שלך. במקום לאהוב אתה מפחד. מה יוצא לי מהפחד שלך? אתה מפחד כי כך אתה, פחדן" (עמ' 302). הדיבור הדו-קולי משמש אותה לערעור, לזלזול, לשכנוע, לביקורת, לתמיחה, לתקיפה ולאיום.

ריבלין מתוודה לפני אשתו על ביקורו השני בפנסיון, אף שהוא מעריך שהיא לא תקבל זאת בהבנה. הוא בוחר להתוודות, אולי משום שבקשתה לשותפות כנה נוגעת ללב, ואולי משום שהוא חושש שתשמע על כך ממישהו אחר. הוא מנסה להציג את הביקור הזה כאקראי ומתארו "בלשון קצרה, חסכונית", מתוך צנזורה עצמית קפדנית כדי שלא להפליל את עצמו (304).

כפי ששיער, אשתו זועמת על מעורבות היתר שלו ומגיבה על הווידוי באלימות פיזית: "סוטרת לו לפתע בכוח בפניו" (עמ' 305) ובאלימות מילולית: "אם אני רק אלחץ על אחד הלחצנים, מיד תבוא המשטרה..." (עמ' 305-306). היא גם מצהירה: "יש לי רצון להיפרד ממך לעולם" (עמ' 306). לבסוף היא חוטפת ומועכת את משקפיו.

לאחר האירוע האלים בבית המשפט ריבלין, המופתע מהתנהגותה האלימה, שומר על שתיקה. שתיקתו משפיעה על חגית וגורמת גם לה לשתוק, עד שהיא חשה שאיבדה שליטה ומפתיעה את בעלה בפיתוי מיני. הוא "מקבל את דין ההתפייסות המהירה הזאת, נטולת המילים" (עמ' 356). יזמה זו מביאה לידי סיום הסכסוך.

חגית מנסה לשמור על איזון בין ישרתה ובין מערכת יחסיה עם בעלה. בשל חילוקי הדעות דפוס ההתקשרות ביניהם מצוי בתחום שבין פשרה למאבק. הם מתפלמסים על נושאים, כגון אמון, פרטיות, נאמנות, משפחתיות וגבולות, וחגית אינה מוכנה להתפשר על עקרונותיה בנושאים אלה.

חגית חוזרת בדו-קוליות על דברי בעלה לעתים קרובות. הדו-קוליות משמשת אותה גם לקבלת מידע וגם למאבק. היא משתמשת בשאלות מכוונות נמען כדי לדלות מבעלה פרטים על התנהלותו.

מתוך הווידוי והתגובה עליו אפשר ללמוד על מערכת היחסים בין ריבלין לאשתו. הוא חושש מביקורתה, ומאחר שניסתה למנוע את ביקורו הראשון בפנסיון, הוא נמנע מלספר לה על ביקורו השני שם. הוא יודע, שהתנהגותו אינה עולה בקנה אחד עם תפיסת עולמה, אבל היא מותאמת

לתפיסת עולמו, ותפיסה זו כוללת חיפוש אחר האמת.

חגית עצמאית ודעתנית, עולם ערכיה ברור, והיא נוהגת על פיו. עם זאת היא מעוניינת לשמור על מסגרת נישואיה, ולכן היא מוצאת דרך יצירתית שאינה אופיינית לה כדי ליישב את הסכסוך הזוגי.

3.3 סגנון ההתקשרות של הגרושה ברומן "שליחותו של הממונה על משאבי אנוש" – מאבק

הממונה על משאבי אנוש במפעל ירושלמי נשלח לאחת הרפובליקות שהתפוררו מברית-המועצות כדי ללוות לקבורה עובדת של המפעל שנהרגה בפיגוע בעיר. באמצעות העלילה אנו נחשפים למערכת יחסיו של הממונה עם גרושתו: הם מקיימים ביניהם קשר בשיחות טלפון. על טיב הקשר ועל הסיבה לפירוד ולגירושין אנו יודעים מעט מאוד, והמספר מציע את השערתו: "אפשר גם עקב נסיעותיו המרובות", והוא מוסיף: "האיבה שהצטברה בהיעדרו, הזדככה לרעל בנוכחותו, והפירוד בינו לבין אשתו – תחילה נפשי, אחר כך שכלי, ולבסוף אף מיני – כבר התגלגל מכוח עצמו" (עמ' 10-11). **השתיקה** היא כלי מרכזי במאבק שבין הממונה לגרושתו, והמספר מדווח על כך: "הוא יודע כמה סובלת בתו מן השתיקה האלימה שבין הוריה" (עמ' 64).

לזוג – בת יחידה, ולמענה מנסה הגרושה לשמור על מערכת יחסים נאותה. הממונה יוזם את רוב שיחות הטלפון עם גרושתו, ואלה קשורות לתיאום הסדר הראייה עם בתו. כיוון שהקשר בין בני הזוג מתקיים בטלפון, הוא מושתת על הדיבור בלבד.

בשיחת הטלפון, המתקיימת לאחר שיבוש פגישתו הקבועה של הממונה עם בתו, הוא מבקש מגרושתו לקבוע עם בתו פגישה חלופית. גרושתו מתעלמת מן הנסיבות ומסרבת. כבר מתחילת השיחה היא מתנהגת בגסות ובקוצר רוח. "מה אתה רוצה ממנה עכשיו?" (עמ' 114) היא אומרת ומגלגלת את האשמה אליו: "היום שלך היה אתמול, ואם סדרת לך מחליפה, זה עניינך, לא ענייני. לשתינו יש היום ומחר תכניות משותפות. תחכה לתורך בשבוע הבא" (עמ' 114). הממונה נעלב מקביעתה שהיעדרותו הייתה התחמקות, אך היא אינה מעוניינת לשמוע את דבריו וטורקת את השפופרת. בטריקה האלימה היא שותקת ומשתיקה את בעלה לשעבר. התנהגותה – תוקפנית, ותגובותיה מלמדות על חוסר עניין ועל חוסר מחויבות.

את השיחה השנייה, לפני נסיעתו לחו"ל פותח הממונה בתחינה מחשש מפני טריקה נוספת: "תקשיבי לי לפני שאת מנתקת" (עמ' 129). גם בשיחה זו הגרושה קצרת רוח, ורק לאחר שהוא מתחנן ומסכים עמה (בנושא המוות), היא מתפשרת ומסכימה לקבוע לו ולבתו פגישה קצרה בזמן קצוב.

השיחה מחו"ל מתקיימת לאחר שהממונה הורעל, והיא היחידה שאפשר לראות בה שיחה של ממש. כשהממונה מספר לגרושתו על הרעלתו הוא מתוודה: הוא מרגיש אשם, שכן קלות דעתו היא שהביאה עליו את הצרה הזאת. תחילה מאזינה לו הגרושה בסבלנות מרובה ומבקשת לשמוע פרטים על נסיעתו. היא משתמשת בשאלות מכוונות נמען כשהיא חשה שהוא במצוקה, ולמרות המתיחות ביניהם היא מקשיבה לו. שאלותיה מציגות פן של פשרה "מה יש לך? אתה חולה?... מי רצה להרעיל אותך? אז מה? עכשיו אתה כבר לא מורעל?" (עמ' 221). היא נוזפת בו על התנהגותו חסרת האחריות ומוסיפה עצה מעשית: "עדיף שרק תשתה. אבל הרבה" (עמ' 221). בעת הזאת דפוס פעולתה – פשרני: היא מאזינה, תומכת, מביעה אהדה ומייעצת.

הגרושה משתמשת בדו-קוליות, המדגישה את הפער בין תפיסות עולמם, שהוא הרקע למאבקם. הממונה מודה לגרושתו על דאגתה לו, והיא חוזרת על דבריו באירוניה: "דואגת? לא. מרחמת". הוא חוזר על דבריה: "תודה לך שאת מרחמת עליי...", והיא לועגת: "קצת מרחמת. יותר מדי רחמים לא מגיע לך" (עמ' 221).

הגרושה קוטעת את דבריה (באמצעות שלוש נקודות) – כדי שלא להכביר מילים בנושא שאינה שולטת בו. היא סברה, שעליו למהר ולקבור את קרבן הפיגוע: "ואני חשבתי שאתה צריך למהר עם זה. כלומר..." (עמ' 222), אך כשהממונה מלגלג עליה ומרגיע אותה שאין צורך לדאוג לגווייה, היא נעשית שוב קצרת רוח ומשתיקה אותו בדו-קוליות: "אתה באמת חושב שאני דואגת לה, או חושבת עליה, או מדמיינת אותה? כל הסיפור הזה שלך לא נוגע לי" (עמ' 222), ובכעס רב היא חוזרת לדפוס המאבק: "לא, לא, מספיק. עד כאן. לא שוב ההתחכמויות הציניות הישנות. אני כבר מתחרטת ששאלתי, שבכלל הזכרתי את האישה הזאת... בוקר טוב" (עמ' 222). כאן תפקידה של הקטיעה בדיבור (שלוש הנקודות) היא לקצרו. עד מהרה היא מנתקת שוב את השיחה ומשתיקה את הממונה.

בהתנהגותה של גרושת הממונה ובאינטונציות שבדיבורה אנו רואים דפוס התקשרות המצוי בטווח שבין מאבק לפשרה, אבל קרוב יותר לדפוס המאבק, משום שאין היא חשה מחויבות כלפיו. הפשרות המעטות אינן נובעות אלא מרצונה שלא לפגוע בקשרים בינו ובין בתה. השיחה האחרונה מדגימה בתחילתה את דפוס הפשרה, ובסופה – את דפוס המאבק.

סיכום ומסקנות

במוקד שיחותיהן של הנשים ברומנים שלפנינו עומדים המשפחה, יחסים זוגיים והבדלים בגישות כלפי הילדים. מתוך חמשת דפוסי ההתמודדות עם קונפליקטים, על פי מיונם של רחים ובונומה (Rahim & Bonoma, 1979), מצאתי שלושה דפוסי ברומנים: **אש ידיונית, הכלה המשחררת ושליחותו של הממונה על משאבי האנוש**: ויתור, פשרה ומאבק. הדמויות הנשיות ברומנים אלו נעות על הציר שבין הדפוסי בהתאם לאופיין ולסיטואציות ומייצגות סוגי התקשרות שונים של נשים ישראליות.

במאמר זה ניתחתי את שלוש דמויות הנשים המייצגות טיפוסים שונים כהדגמה לדרך מיון פרקטית, וזאת באמצעות מטפורות האינטונציה שהציע באחטין: דו-קוליות, אינטונציה של שאלות, וידוי, שתיקות והשתקות לסוגיהן.

גישתה של דניאלה במערכת הזוגית עם אמוץ מצויה בעיקר בטווח שבין ויתור לפשרה, וזו ניכרת בפעולותיה ובמטפורות האינטונציה: בויתוריה, בדיבורה הדו-קולי (שדרכו היא מותחת ביקורת על בעלה, אך נמנעת מלהתעמת אתו), בשתיקותיה, בחזרותיה ובוידויה הקטוע.

השופטת חגית, חוקרת מקצועית, משתמשת בדו-קוליות כדי לדלות פרטי מידע מבעלה ויורדת לחקר האמת ונאבקת בו כדי להגן על פרטיותם של בניה. היא מגיעה למצב של אלימות מילולית ופיזית. באישיותה היא דמות נאבקת, אבל מתוך דאגה לשימור נישואיה היא מחפשת דרכים לגישור. חגית פועלת אפוא בדפוס שבין פשרה למאבק, ואילו גרושת הממונה פועלת בעיקר בדפוס של מאבק. היא אינה מחויבת לו, אך למען בתם המשותפת היא נוטה לפשרה. למרות זאת, היא חוזרת אל דפוס המאבק עם כל חריגה קלה של הממונה מן ההסכם שנקבע או מן ההתנהגות או ההתבטאות הנראות לה ראויות.

רשימת מקורות

- באחטין, מ' (1978). **סוגיות הפואטיקה של דוסטויבסקי** (מ' בוסגנג, מתרגמת). תל-אביב: ספרית פועלים.
- באחטין, מ' (1989). **הדיבר ברומן** (א' אבנר, מתרגם). תל-אביב: ספרית פועלים.
- וייס, י' (2009). **השיח הנשי ב"החטא ועונשו" מאת דוסטויבסקי וב"מה שמייזי ידעה" מאת הנרי ג'יימס לאור מורשתו של באחטין** (עבודת דוקטור). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- יהושע, א"ב (2001). **הכלה המשחררת**. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- יהושע, א"ב (2004). **שליחותו של הממונה על משאבי אנוש**. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- יהושע, א"ב (2007). **אש ידידותית**. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- נוה, ח' (1988). **סיפורת הוויזיו: הז'אנר ובחינתו**. תל-אביב: פפירוס.
- קוליק, ל' וחבושה-מורגנשטרן, ח' (2009). דפוס התמודדות של נשים עם קונפליקטים תוך-זוגיים בתחילת הנישואין. **חברה ורווחה, כט(4)**, 399-429.
- קורזון, ד' (2007). דקת דומייה וסוגי שתיקה באינטראקציה חברתית. בתוך מ' אפרת (עורכת), **שתיקות: על מקומה של השתיקה בתרבות וביחסים בין-אישיים** (עמ' 83-94). תל-אביב: רסלינג.
- קירשטיין, ש' (2001). **יחסים רומנטיים אצל מתבגרים והזדככים לפתרון בעיות ביחסים אלו** (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- Bakhtin, M. (1998). Discourse in life and discourse in art. In R. C. Davis & R. Schleifer (Eds.), *Contemporary literary criticism* (4th ed., pp. 471-488). New York: Longman.
- Cahn, D. D. (1992). *Conflict in intimate relationships*. New York: Guilford Press.
- Holmes, J. (1984). Hedging your bets and sitting on the fence: Some evidence for hedges as support structures. *Te Reo*, 27, 47-62.
- Lakoff, R. (1975). *Language and woman's place*. New York: Harper & Row.
- Rahim, M. A. (1983). A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management Journal*, 26, 368-376.
- Rahim, M. A., & Bonoma, V. T. (1979). Managing organizational conflicts: A model for diagnostics and intervention. *Psychological Reports*, 44, 1323-1344.
- Richardson, D. R., Pilkington, C. J., & Utley, M. E. (1988). Is conflict stimulating? Sensation seekers' responses to interpersonal conflict. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14, 596-603.

